

УВОД

1. Посесивност као појмовна категорија. — У науци не постоји јединствено мишљење о садржини појма посесивности. Дефинисати посесивност као појмовну или логичко-семантичку категорију значи одредити појам субјекта посесивности или посесора, појам објекта посесивности и природу односа између њих. Под субјектом посесивности ми подразумевамо лице — биће које је свесно односа припадности и може га изразити језичким средствима, биће чија је генеричка суштина присвајање предмета и појава објективног света, биће које има развијен свој унутрашњи свет. Као резултат персонификације субјекат посесивности може бити натприродно биће, животиња, предмет или појава. Објекат посесивности може бити део тела (*моја рука*), психичка категорија (*моје њамћење*), особина (*моја принципјелност*), радња (*моје њевање*), резултат рада (*мој роман*), лице (*моја мајка, мој њријатељ*), предмет (*моја кућа*), територија (*мој завичај*), животиња или биљка (*мој њас, моје цвеће*), временски појам (*моје дејњство*), други појмови везани за лице (*моје њме, моја сенка*). Између субјекта посесивности и објекта посесивности постоји широк круг односа који се могу означити као односи припадања у најширем смислу те речи. Припадност може бити стварна или формална, стална или привремена, актуелна или неактуелна итд.

Изнето тумачење посесивности као појмовне категорије битно се разликује од тумачења других аутора и у погледу субјекта посесивности и у погледу објекта посесивности (исп.: Zimek 1960, 132—137; Иванова 1975^a, 171—174 и 1975^b, 3—4). За Иванову је субјекат посесивности „одушевљенна субстанција”, али истиче да би било најцелесходније ограничити овај појам на антропонимичку сферу. Објекат посесивности ограничава на делове тела, предмете

и имовину, лица и производе стваралачке активности. Зимек посесивност ограничава могућношћу трансформације атрибутивне конструкције предикативном (*moje kniha — mám knihu*).

Није оправдано, по нашем мишљењу, сматрати да се синтагмом *můj úspěch* изражава посесивност зато што се трансформише у *mám úspěch*, а да се синтаagmaма *můj příchod, naše porážka* посесивност не изражава јер се друкчије трансформишу (*já jsem přišel, nás porazili*), као што то чини Зимек. Исто тако нам се не чини оправдано укључивати у појам објекта посесивности делове тела, а не укључивати психичке категорије, или сматрати да је синтаagma *práce umělce* посесивна ако се односи на производ уметниковог рада а да није посесивна ако се односи на процес рада.

2. Атрибутивна, предикативна и атрибутивно-предикативна посесивност. — Посесивност се може остваривати на нивоу синтагме и на нивоу реченице. На нивоу синтагме се остварује атрибутивна, а на нивоу реченице — предикативна и атрибутивно-предикативна посесивност.

Атрибутивна посесивност се остварује у синтагми којом се објекат посесивности одређује указивањем на лице коме он припада: *Pejšova kuha, dom Petra*. Могућ је и обрнут однос — да се одређује посесор указивањем на предмет који њему припада (нпр.: *човек дује косе, человек с длинными волосами*). Синтагме овог другог типа се ограничено реализују и служе за изражавање друге појмовне категорије (квалитативности). У даљем разматрању ми их зато не узимамо у обзир.

Предикативна посесивност се остварује у посесивним реченицама двају семантичких типова:

1° У реченици којом се исказује коме припада објекат посесивности (тема реченице је објекат посесивности, а рема посесор): *Kuha je Pejšova. Dom принадлежит Петру.*

2° У реченици којом се исказује шта има субјекат посесивности (тема реченице је посесор, а рема објекат посесивности): *Pejšar ima kuhu. U Petra est dom.*

И атрибутивно-предикативна посесивност се остварује само у реченици, али у реченици која није посесивна: *Kuha nam je velika. Dom u nas boljšoj*. У оваквим конструкцијама се објекат посесивности одређује указивањем на лице коме он припада (као и у синтаagmaма типа *Pejšova kuha, dom Petra*), али указивање на посесора садржи елемент предикативности („кућа коју ми имамо је велика”, „имамо велику кућу”).

3. Граматичке категорије за изражавање посесивности. — Не треба мешати посесивност као појмовну категорију и језичка средства за изражавање посесивности. (О односу појмовних категорија и језичких семантичких функција в. у: Бондарко 1978, 72—88).

За изражавање посесивности словенски језици се служе граматичким, лексичко-граматичким и лексичким средствима (в. Pi-sarkowa 1974, 3—4; Писаркова 1974, 171—176; Иванова 1975^a, 174).

Међу језичким средствима за изражавање посесивности централно место припада граматичким категоријама.

Граматичке категорије за изражавање посесивности (или краће: посесивне категорије) могу бити:

1° суфиксалне (суфикси *-jь*, *-ьнѣ*, *-овѣ*, *-инѣ* у прасловенском језику) и

2° синтаксичке (посесивни датив и посесивни генитив).

(О односу синтаксичких категорија и несинтаксичких или творбених категорија в. у: Пешковский 1956, 31.)

4. После ових терминолошких напомена прелазимо на одређивање предмета и основних задатака нашег истраживања.

Предмет нашег рада су посесивне категорије, или категорије за изражавање посесивности, у руском језику — у историјском развојку и данас.

У раду ћемо покушати да одговоримо на три основна питања:

1° кад су и зашто почели да сужавају, мењају и губе своје посесивне функције основни прасловенски посесивни суфикси (*-jь*, *-ьнѣ*, *-овѣ*, *-инѣ*) у руском језику;

2° које су их категорије — суфиксалне и синтаксичке — као граматички и језички конкуренти, у којој мери и под којим лингвистичким условима потискивале или смењивале;

3° како се сви ти процеси конкретно огледају у историји руског језика и како су њихове последице изражене и стабилизване у савременом руском језику.

5. Грађу за тему смо узимали: (1) из Картоотеке староруског језика XI—XIV века, Картоотеке руског језика XI—XVII века и Картоотеке руског језика XVIII века; (2) из речника; (3) из поузданих лингвистичких расправа. Грађу из споменика XI—XVII века смо допунили примерима из неколико публикација, а грађу за савремени језик — примерима из неколико дела новијих и савремених руских писаца. Подаци о изворима се дају на крају рада. Примере из споменика наводимо са упрошћеном грађијом (као што се дају у Речнику руског језика XI—XVII века; в. Сл. РЯ XI—XVII вв. I, 15).